

بررسی عناوین مرتبط با سلامت دهان و دندان در کتب درسی دوره ابتدایی در ایران در سال تحصیلی ۹۴-۱۳۹۳

مژده فرنودی^۱، حمیدرضا پوراسلامی^۲، هدی شمس‌الدین^۳، زهرا سالاری^۴، حسنیه ضیاءالدینی^۵، بهاره کامیابی^۴، پرنیان پوراسلامی^۵

چکیده

مقدمه: هدف از انجام این مطالعه بررسی مطالب مربوط به سلامت دهان و دندان در کتاب‌های درسی مدارس ابتدایی در ایران بود.

روش‌ها: در این پژوهش مقطعی محتویات کتب درسی دوره ابتدایی از نظر آموزه‌های مرتبط با سلامت دهان در سال تحصیلی ۹۴-۱۳۹۳ بررسی شدند. دروس مرتبط با سلامت دهان از ۳۹ کتاب درسی به صورت عکس و متن استخراج شد و با استفاده از روش تحلیل محتوا، ارزیابی و با جداول نشان داده شد.

نتایج: در مجموع، ۲۵ درس مرتبط با سلامت دهان یافت شد. در کتب کلاس اول بیشترین تعداد (۱۰ مورد) و کلاس چهارم کمترین تعداد (۰ مورد) از دروس مرتبط بود. در میان مسائل مربوط به بهداشت دهان، بیشترین تعداد (۱۲ مورد) از پیام‌های بهداشتی در مورد مسواک بود. پیشگیری از بیماری لثه کمترین تعداد (۱ مورد) را داشت. برخی مسائل مهم بهداشت دهان مانند نقش دندان‌ها و لثه‌ها بر سلامت سایر ارگان‌ها در کتب مورد بحث قرار نگرفته بود.

بحث و نتیجه‌گیری: توانایی کتاب‌های درسی دوره ابتدایی در ارائه پیام‌های بهداشت دهان و دندان در ایران نادیده گرفته شده است. با توجه به اهمیت سنین مدرسه، باید در رابطه با مسائل مربوط به سلامت دهان به شدت تأکید کرد.

واژگان کلیدی: پوسیدگی دندان، سلامت دهان، بیماری لثه‌ها

مقدمه

ارتقاء بهداشت پروسه‌ای است که طی آن افراد توانایی کنترل سلامتی و بهبودی را می‌یابند (۳). آن بخش از مراقبت‌های بهداشتی که بر تأثیر عوامل رفتاری بر سلامت تکیه دارد، آموزش سلامت می‌باشد. یکی از بخش‌های مهم سلامت بدن، سلامت دهان و دندان است (۴). سازمان بهداشت جهانی، آموزش سلامت مدارس را شامل برقراری ارتباط بین فردی، آموزش پیشگیری از ایدز، همه حیطه‌های

بر طبق اساسنامه سازمان جهانی بهداشت، سلامت یکی از مهم‌ترین و ابتدایی‌ترین حقوق و نیازهای بشر تلقی شده و دست یافتن به بالاترین سطح آن، از اهداف اجتماعی و ملی تمامی دولت‌ها به حساب می‌آید (۱). سلامتی مفهومی متداول در بسیاری از فرهنگ‌ها است. در واقع هر جامعه‌ای به عنوان بخشی از فرهنگ خود درک و برداشتی از سلامت دارد (۲).

۱- دستیار تخصصی، گروه بیماری‌های ریشه دندان، دانشکده دندانپزشکی، دانشگاه علوم پزشکی کرمان، کرمان، ایران

۲- استاد، مرکز تحقیقات بیماری‌های دهان و دندان، گروه دندانپزشکی کودکان، دانشکده دندانپزشکی، دانشگاه علوم پزشکی کرمان، کرمان، ایران

۳- استادیار، گروه دندانپزشکی کودکان، دانشکده دندانپزشکی، دانشگاه علوم پزشکی کرمان، کرمان، ایران

۴- دندانپزشک، فارغ التحصیل دانشکده دندانپزشکی، دانشگاه علوم پزشکی کرمان، کرمان، ایران

۵- دانشجوی دندانپزشکی، دانشکده دندانپزشکی، دانشگاه علوم پزشکی کرمان، کرمان، ایران

Email: hamid42pour@yahoo.com

نویسنده‌ی مسئول: دکتر حمیدرضا پوراسلامی

تلفن: ۰۳۴-۳۲۱۱۸۰۷۴ فاکس: ۰۳۴-۳۲۱۱۸۰۷۳

آدرس: کرمان، دانشکده دندانپزشکی، بخش دندانپزشکی کودکان

بهداشت جسمانی از جمله بهداشت دهان، آموزش و پیشگیری از مصرف مواد مخدر می‌داند (۵). از دیدگاه این سازمان، مؤلفه‌های آموزش سلامت شامل تغذیه و آب آشامیدنی سالم، داشتن ارتباط سالم با دیگران، پیشگیری از بیماری‌های دهان و پوسیدگی‌های وسیع دندان است (۶). آموزش در سنین پایین برای رسیدن به سلامت، لازم می‌باشد و کتب درسی می‌توانند به عنوان بهترین ابزار عمل کنند. نقش کتب درسی به عنوان یک منبع قابل اعتماد از اطلاعات، در مواقعی که دسترسی به سایر منابع محدود است، اهمیت آن‌ها را بیشتر کرده است (۳).

بررسی کاظمیان و همکاران روی کتاب‌های درسی دوره ابتدایی نشان داد که از ۳۵۹۸ صفحه از کتاب‌های دبستان ایران در سال تحصیلی ۹۰-۱۳۸۹، تنها ۵۰۲ صفحه، مرتبط با پیام‌های بهداشتی وجود داشت. همچنین در نتایج بیان شد که ادبیات فارسی بیشترین زمان آموزش در دبستان را به خود اختصاص داده است و نقش مهمی در آموزش بهداشت دارد (۳).

Nyandini و همکاران اهمیت ارزیابی فعالیت‌های آموزشی - بهداشتی را در مدارس تانزانیا نشان داد؛ نتایج تحقیق آن‌ها نشان داد که معلمان دبستان با شرکت در کارگاه‌های آموزشی در زمینه آموزش بهداشت دهان مهارت خوبی پیدا کردند (۷). Chandrashekar و همکاران، نشان دادند که بهبودی چشمگیری در شاخص‌های بهداشت دهان و پلاک (OHI و PI) اندازه‌گیری شده در گروهی از دانش آموزان که آموزش بهداشت دهان توسط دبیران مدارس انجام شده بود، نسبت به گروه‌هایی که تحت آموزش دندان‌پزشکان متخصص و بدون آموزش بودند، به دست آمده بود. نتیجه بررسی آنان نیاز

شدید به افزایش و ارتقاء بهداشت دهان و دندان از طریق آموزش در مدارس در هند را آشکار نمود (۸). Nomoto و همکاران در پژوهشی به تحلیل محتوای کتاب‌های مدارس، براساس موضوعات سلامت پرداختند. نتایج تحقیق آن‌ها حاکی از آن است که برخی از کتاب‌های درسی معمول در سطح مدارس، محتوای بهداشتی ناکافی دارند (۹).

عابدینی و همکاران در تحلیل آماری که از محتوای بهداشتی کتب درسی در ایران انجام دادند، نشان دادند که بیشترین فراوانی متعلق به ورزش و تحرک بدنی و کمترین میزان توجه مربوط به مؤلفه تغذیه و آب آشامیدنی می‌باشد. ضمن این که هر کدام از مؤلفه‌های پیش گفت به صورت متوازن مورد توجه قرار نگرفته‌اند (۱۰).

در بین مقاطع تحصیلی، دوره ابتدایی مهم‌ترین دوره در تکوین شخصیت افراد می‌باشد. اگر به درستی آموزش سلامت دهان در این دوره اعمال شود، می‌تواند افزایش امید به داشتن دندان‌های سالم در سال‌های بعد را به دنبال داشته باشد. در واقع دوره ابتدایی دوره‌ای از تحصیل است که اساس دوره‌های بالاتر آموزشی و تجربیات دانش‌آموزان می‌باشد (۱۱)؛ بنابراین نظام‌های آموزشی به ویژه در دوره ابتدایی، نقش به‌سزایی در شکل‌دهی یک جامعه سالم با افراد سالم خواهد داشت. به همین خاطر مدارس باید دانش‌آموزان را درگیر فعالیت‌های محتوایی نمایند که باعث افزایش آشنایی آن‌ها نسبت به سلامت، بیماری و مفاهیم مرتبط با آن گردد؛ زیرا بسیاری از مشکلاتی که در ارتباط با سلامتی در سنین بالاتر رخ می‌دهد، همگی به دوره‌های قبل باز می‌گردد. مطالعات اخیر نشان داده است که دانش‌آموزان مقاطع بالاتر مشکلات بیشتری از نظر سلامت جسمی از جمله

سلامت دهان دارند که شاید ناشی از توجه کم به آموزش سلامت و برنامه‌های مقاطع پایین‌تر باشد (۱۲). این مطلب ما را به ارزیابی کتاب‌های ابتدایی به عنوان یک منبع مهم برای ارائه اطلاعات بهداشتی کودکان هدایت کرد.

سلامت دهان رکن اساسی سلامت کل بدن بوده و بروز هر بیماری در دهان روی سلامت سایر ارگان‌های بدن تأثیر نامطلوب می‌گذارد، لذا انجام این پژوهش که برای اولین بار در کشور است، ضروری می‌نمود.

مواد و روش‌ها

پژوهش حاضر یک مطالعه مقطعی- توصیفی بود که طی آن تمامی کتب دوره دبستان که طی سال تحصیلی ۹۴-۱۳۹۳ در سرتاسر کشور تدریس می‌شد، از اداره آموزش و پرورش تهیه گردید. به طور کلی ۳۹ کتاب از جمله «بخوانیم و بنویسیم، علوم، ریاضی، علوم اجتماعی، هدیه‌های آسمانی و قرآن» با ۴،۶۷۶ صفحه ارزیابی شدند. تمام محتویات کتب درسی توسط یکی از نویسندگان بررسی شد و هر مطلب یا تصویر حاوی نکته‌های مربوط به بهداشت دهان و دندان مشخص گردید. این مطالب متعاقباً توسط سایر نویسندگان مرور گردید تا به توافق رسیدند.

در این پژوهش، یک واحد نوشتاری شامل هر سؤال، جمله، قطعه‌ای شعر، عبارت و یا کلمه در ارتباط با سلامت دهان بود. هر واحد تصویری شامل هر تصویر، شکل یا رسم در همین رابطه بود. این واحدهای نوشتاری و تصویری مرتبط با سلامت

دهان در ۹ عنوان و آیتم به دقت مورد مطالعه و جست‌وجو قرار گرفتند (۳). بدین ترتیب که تعداد کلی دروس مرتبط با سلامت دهان مورد شمارش قرار گرفته و براساس پایه تحصیلی، کتاب درسی مورد بررسی و مقوله بهداشتی مرتبط، در چک لیست گزارش شدند.

چک لیست استفاده شده شامل مقطع تحصیلی (اول تا ششم ابتدایی) و ۹ آیتم مختلف شامل: ۱- رویش دندان‌ها، تعداد آن‌ها و خصوصیات دندان سالم و لثه سالم ۲- نحوه و عوامل مؤثر بر پوسیده شدن دندان‌ها ۳- نحوه بیمار شدن لثه‌ها ۴- چگونگی پیشگیری از پوسیده شدن دندان‌ها ۵- چگونگی پیشگیری از بیمار شدن لثه‌ها ۶- نقش دندان‌ها و لثه‌های سالم بر سلامتی سایر ارگان‌ها ۷- نحوه معاینه دهان و کار دندانپزشک ۸- مسواک و اهمیت آن، ۹- بزاق و نقش آن در سلامت دهان، بود.

از نرم‌افزار Stata نسخه ۱۱ برای آنالیز داده‌ها استفاده گردید و آمار توصیفی برای آنالیز داده‌ها به کار برده شد.

نتایج

به طور کلی در ۴،۶۷۶ صفحه از ۳۹ کتاب درسی، ۲۵ صفحه حاوی مطالب و تصاویر مرتبط با بهداشت دهان بود. از بین کتاب‌های پایه‌های مختلف دبستان، کتاب علوم با ۱۱ پیام و تعلیمات اجتماعی با صفر پیام بیشترین و کمترین تعداد پیام‌های بهداشت دهانی را داشتند (جدول ۱).

جدول ۱: توزیع فراوانی تعداد صفحات مرتبط با بهداشت دهان در کل کتب مقطع ابتدایی در سال تحصیلی ۹۴-۱۳۹۳ در ایران

نام کتاب	فارسی (مهارت‌های نوشتاری)	فارسی	علوم	ریاضی	قرآن	هدیه‌های آسمانی	تعلیمات اجتماعی
صفحات مرتبط با بهداشت دهان تعداد صفحه (درصد)	۵(۰/۱۷۵)	۳(۰/۳۶)	۱۱(۰/۱۷۹)	۲(۰/۲۱)	۲(۰/۲۸)	۲(۰/۴۳)	۰(۰/۰)
کل صفحات	۶۶۶	۸۲۶	۶۱۳	۹۴۵	۷۰۸	۴۵۶	۴۶۲

از بین شش پایه ابتدایی، پایه اول با ۱۰ مطلب بیشترین مطالب مرتبط با بهداشت دهان را داشت. پایه چهارم با نداشتن هیچ‌گونه مطلب درسی در رابطه

جدول ۲: توزیع فراوانی تعداد صفحات مرتبط با بهداشت دهان بر اساس رتبه کلاسی (درصد)

رتبه کلاس	اول	دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم
تعداد صفحات مرتبط با بهداشت دهان تعداد صفحه (درصد)	۱۰(۰/۱۵۹)	۴(۰/۵۸)	۵(۰/۶۳)	۰(۰/۰)	۲(۰/۲۰)	۴(۰/۵۱)
تعداد کل صفحات	۶۲۶	۶۸۶	۷۸۷	۸۳۸	۹۶۲	۷۷۷

طور چشمگیری کاهش پیدا کرده است. نویسندگان این مقاله مطالعه دیگری که وضعیت آموزش سلامت دهان را در کتب درسی دبستانی و یا دبیرستانی در ایران بررسی کرده باشد برای مقایسه پیدا نکردند. بر اساس مطالعات، شیوع پوسیدگی‌های دندانی نزد کودکان دبستانی در ایران بالا است به طوری که شاخص DMF (Decayed, Missing, Filled) (تعداد دندان‌های پوسیده، کشیده شده به علت پوسیدگی، پر شده) برای شش ساله‌ها و نه ساله‌های ایرانی به ترتیب ۳/۶ و ۵ گزارش شده است که این اعداد از آنچه مدنظر سازمان جهانی بهداشت برای این گروه‌های سنی می‌باشد، بالاتر است (۱۳). در کشورهای پیشرفته اقداماتی در جهت پیشگیری از بیماری‌های دهان و دندان مانند کاربرد وسیع فلوراید، ارتقاء بهداشت دهان، تغییر عادات بهداشتی و کاهش مصرف مواد قندی صورت گرفته است. در ایران نیز طرح ادغام بهداشت دهان در مراقبت‌های بهداشتی اولیه از سال ۱۳۷۴ با هدف ارتقاء سلامت دهان در گروه‌های هدف انجام گرفت. با این حال هنوز کاستی‌هایی وجود دارد. لذا برای بهبود آن، کتب

بر طبق بررسی انجام شده در کل کتاب‌های درسی مقاطع مختلف، ۳۶٪ از پیام‌ها به صورت تصویر و بقیه به صورت نوشتاری بودند. در کتاب‌های کلاس اول نیمی از مطالب به صورت تصویر ارائه شده بود. در حالی که در کلاس ششم این مقدار به صفر درصد رسیده بود. تعداد پیام‌های تصویری از کلاس اول به کلاس ششم کاهش یافته بود.

بحث

در این تحقیق، از بین شش پایه ابتدایی، پایه اول با ۱۰ مطلب بیشترین مطالب مرتبط با بهداشت دهان و دندان را داشت و پایه چهارم با نداشتن هیچ‌گونه مطلب درسی در رابطه با بهداشت دهان و دندان رتبه آخر را خود اختصاص داد؛ اما پژوهشی که کاظمیان و همکاران در مورد محتوای کلی بهداشتی کتاب‌های درسی در سال تحصیلی ۹۰-۱۳۸۹ انجام دادند (۳)، نشان داد که پایه سوم دبستان (بیشترین مطالب بهداشتی) حاوی ۲۷ مطلب در رابطه با بهداشت دهان بود، در حالی که در مطالعه حاضر تنها ۵ مطلب بهداشت دهان در این پایه یافت شد و این تعداد به

لثه‌ها، نخ دندان و فلوراید و نحوه صحیح مسواک زدن وجود ندارد. علاوه بر این ترس از دندان‌پزشک یکی از اصلی‌ترین فاکتورهای عدم ویزیت دندان‌پزشک و بهداشت دهانی ضعیف است (۱۵). براساس مطالعه حاضر موارد به تصویر کشیدن و معرفی صحیح یک دندان‌پزشک و تیم بهداشت دندان، در کتب ابتدایی کشور کم بوده است.

نتیجه‌گیری

توانایی کتاب‌های درسی دوره ابتدایی در ارائه پیام‌های بهداشت دهان و دندان در ایران نادیده گرفته شده است. با توجه به اهمیت حیاتی سنین مدرسه، باید به نقش مطالب درسی در ارتقای سلامت دهان به شدت تأکید کرد.

تشکر و قدردانی

از معاونت تحقیقات و فناوری دانشگاه علوم پزشکی کرمان و اداره آموزش و پرورش شهرستان جیرفت به دلیل حمایت از این مطالعه تشکر و قدردانی می‌شود.

درسی مناسب می‌تواند نقش بسیار مؤثری در افزایش سطح آگاهی و رفتار دانش‌آموزان در مورد بهداشت دهان و دندان داشته باشد. تاکنون در حیطه‌هایی مانند بررسی مطالبی در خصوص بهداشت پوست، ورزش، تحرک بدنی و تغذیه و آب آشامیدنی در کتب درسی ابتدایی پژوهش‌هایی صورت گرفته است (۱۰)، اما در حیطه سلامت دهان هیچ بررسی انجام نشده بود. این در حالی است که حفظ سلامت دهان تأثیر اساسی بر حفظ سلامت سایر اندام‌ها و ارگان‌های بدن دارد. داشتن دندان‌های سالم شرایط جویدن مناسب مواد غذایی را فراهم نموده و سلامت دستگاه گوارش و رشد خوب جسمی و روانی را در پی دارد و به خصوص این موضوع در دوران کودکی اهمیت مضاعف پیدا می‌کند. مطالعات نشان داده‌اند که بیماری مزمن لثه‌ها موسوم به پریودنتیت یک عامل خطر ساز برای تشدید بیماری‌های قلبی-عروقی است (۱۴).

متأسفانه با وجود شیوع فراوان بیماری‌های لثه‌ای و پوسیدگی دندان‌ها در ایران هیچ درسی درباره سلامت

References

1. Seyednozadi M, Hashemi H. Health and disease. In: Comprehensive book of public health 1th ed. Tehran: Arjmand; 2007. Persian
2. Hobdell M, Petersen PE, Clarkson J, Johnson N. Global goals for oral health 2020. International Dental Journal. 2003; 53: 285-8.
3. Kazemian R, Ghasemi H, Movahhed T, Kazemian A. Health education in primary school textbooks in Iran in school year 2010-2011. J Dent (Tehran). 2014;11(5):536-44. Persian
4. Rafeifar S, Ahmadzadehasl M, Sharifi M. Comprehensive system of health education to patient. 1th ed. Tehran: Pazhoueshgaran-e-Bedon-Marz; 2005. Persian
5. World Health Organization (WHO). Life skills education in schools, programme on mental health. [cited 2016 Aug 22]. Available from: URL: http://unipd-centrodirittiumani.it/public/docs/31181_adolscence.pdf
6. World Health Organization (WHO). Skills for Health. Skills-based health education including life skills: An important component of a Child-Friendly/Health-Promoting School. [cited 2016 Jun 15]. Available from: http://www.who.int/school_youth_health/media/en/sch_skills4health_03.pdf
7. Nyandindi U, Milen A, Palokas T, Robinson V. Impact of oral health education on primary school children before and after teachers' training in Tanzania. Health Promot Int. 2015; 11(3):193-201.
8. Chandrashekar BR, Suma S, Kiran K, Manjunath BC. The use of school teachers to promote oral hygiene in some secondary school students at Hyderabad, Andhra Pradesh, India: A short term

- prospective pilot study. *J Family Community Med.* 2012; 19(3): 184–9.
9. Nomoto M, Nonaka D, Mizoue T, Kobayashi J, Jimba M. Content analysis of school textbooks on health topics: a systematic review. *Biosci Trends.* 2011;5(2):61-8.
10. Abedini M, Asadnia M, Aghili R. The status of health education in Iranian Elementary school books. *Journal of Health and Development.* 2013; 1(4):245-53. Persian
11. Kirkwood TS. Our global age requires global education: clarifying definitional ambiguities. *The Social Studies.* 2001; 92(1):10-5.
12. Imani M, Hosseini Tabatabaei M, Rakhshani F. Knowledge about students's health needs among teachers of Zahedan primary schools. *Zahedan Journal of Research in Medical Sciences (Tabib-e-Shargh).* 2004;6(3):225-30. Persian
13. Cochrane N, Poureslami H. Necessity of water fluoridation in Iran: A review on water fluoridation and prevention of dental caries. *J Oral Health Oral Epidemiol.* 2014; 3(1):1-7.
14. Demmer RT, Desvarieux M. Periodontal infections and cardiovascular disease: the heart of the matter. *J Am Dent Assoc.* 2006;137 Suppl:14S-20S; quiz 38S.
15. Milsom KM, Tickle M, Humphris GM, Blinkhorn AS. The relationship between anxiety and dental treatment experience in 5-year-old children. *Br Dent J.* 2003;194(9):503-6.

Content Analysis of Iran Primary School Books in 2014-2015 in Relation to Oral Health Topics

Mojdeh Farnoudi¹, Hamidreza Poureslami², Hoda Shamsadin³, Zahra Salari³, Hosnieh Ziaadini³, Bahareh Kamyabi⁴, Parnian Poureslami⁵

Abstract

Background: The aim of this study was to evaluate oral health issues in primary school textbooks in Iran.

Methods: The contents of Iran primary school textbooks in the academic year 2014-2015 were assessed in accordance to oral health-related teachings. Oral health topics of 39 textbooks (pictures and texts) were retrieved and analyzed using content analysis method and presented by figures and tables.

Results: In whole, 25 oral health-related lessons were found. The textbooks of the first grade contained the highest (10) and those of the fourth grade had the lowest (0) number of oral health lessons. Among Oral health-related issues, the largest number (12) of lessons was about tooth brushing, while prevention of gingival disease comprised the least number (1). Some important oral health issues such as the role of healthy teeth and gums in health of other parts of the body were not discussed in the textbooks.

Conclusion: According to this study, the potential of primary school textbooks in delivering oral health messages has been neglected in Iran. Taking the critical importance of school ages into account, incorporating health issues in textbooks should be more strongly emphasized.

Keywords: Oral health, Dental caries, periodontal disease.

1- Resident, Department of Endodontics, School of Dentistry, Kerman University of Medical Sciences, Kerman, Iran

2- Professor, Oral and Dental Diseases Research Center, Department of Pediatric Dentistry, School of Dentistry, Kerman University of Medical Sciences, Kerman, Iran

3- Assistant Professor, Department of Pediatric Dentistry, School of Dentistry, Kerman University of Medical Sciences, Kerman, Iran

4- Dentist, Alumni of School of Dentistry, Kerman University of Medical Sciences, Kerman, Iran

5- Dental Student, School of Dentistry, Kerman University of Medical Sciences, Kerman, Iran

Corresponding Author: Dr. Hamidreza Poureslami **Email:** hamid42pour@yahoo.com

Address: Department of Pediatric Dentistry, School of Dentistry, Kerman, Iran

Tel: 03432118074

Fax: 03432118073